

Muziek!... Maar waarom eigenlijk?!

Lezing 40 Jaar IMV-Onderwijs in Opsterland, 5 april 2023, Gorredijk
Evert Bisschop Boele, e.h.bisschop.boele@pl.hanze.nl

Muziek!... Maar waarom eigenlijk?!

Dat is natuurlijk een mooie vraag. Een waarom-vraag. Muziek!... Maar waarom eigenlijk?! Ik kan dat opvatten als de vraag: Waarom is er muziek? Wat is het nut van muziek? Een 'waarom'-vraag vraagt om een 'omdat'-antwoord. En u hoopt vast dat ik dat 'omdat'-antwoord ga geven. Muziek: omdat dat een voordeel was in de evolutie. Muziek: want dat is goed voor de hersenen. Muziek: want daar word je sociaal van.

Muziek!... Maar waarom eigenlijk?! Ik kan die vraag ook anders opvatten. Niet als de vraag: Waarom is er muziek? Wat is het nut van muziek? Maar als de vraag: waarom moet er eigenlijk muziek in het onderwijs? Of, heel concreet: Waarom is het zo prachtig dat er al 40 jaar Instrumentale Muzikale Vorming in de gemeente Opsterland wordt gegeven? Want dat is natuurlijk prachtig. Een prestatie van formaat. Een felicitatie waard: aan Skaal, aan de scholen, de groepsleerkrachten, de muziekdocenten. En aan de politici, de bestuurders en de ambtenaren. Want die kiezen er voor. En dat is, zeker in deze tijden, helaas niet langer overal vanzelfsprekend. Maar hier wel. Al 40 jaar lang.

Ik wil alle twee de vragen beantwoorden. Waarom is er muziek? En: waarom moet er muziek op school zijn? Het zijn twee vragen die alles met elkaar te maken hebben. Als je het antwoord op de eerste vraag niet kunt geven, wordt het ook moeilijk om antwoord op de tweede vraag te geven. Anders gezegd: muziek moet op school omdat muziek belangrijk is. Maar waarvoor is muziek dan zo belangrijk?

Ik ga daar op mijn eigen manier antwoord op geven. Dat zal niet gaan over het belang van muziek in de evolutie – al was dat belang er misschien wel. Ik was er zelf niet bij, dus vind het lastig daar iets over te zeggen. Het zal ook niet gaan over het belang van muziek voor de hersenen. Erik Scherder gaat daar misschien wel iets van zeggen straks. Of dat muziek sociaal belangrijk is – want dat is zo, maar er is meer.

Toen ik, al weer een tijdje geleden, mijn proefschrift schreef, voerde ik enige tientallen uitgebreide gesprekken met allerlei mensen over het belang van muziek in hun leven. Met een orkestmusicus. Een jazz-zangeres. Een Presley-imitator. Een UB-40-fan. Een audiofiel. Een muziekhater.

Wat vertelden die mensen mij? Of liever: wat klonk door in al hun verhalen? Dat muziek voor iedereen op een andere manier onmisbaar is. Ja, ook voor de zogenaamde muziekhater. Iedereen is muzikaal. En iedereen is dat op zijn eigen, strikt persoonlijke manier. Vanuit allerlei invloeden. Het gezin waar iemand in opgroeit. De plaats waar iemand woont. De vrienden die iemand heeft. De vakanties die iemand neemt. Het totale toeval, soms.

Zoals de man die ik sprak. Ik vertel in mijn eigen woorden een stukje van zijn verhaal. Hij loopt over straat, 's nachts. Hij is op weg naar huis. Het is een zomeravond. Het regent zachtjes. Op een hoek van de straat staat een huis. Er is een feestje bezig. Het raam staat open. Er klinkt muziek. En die man vertelt: "Ik hoorde die muziek, en stond stokstijf stil. De haren op mijn armen stonden recht overeind. Ik had die muziek nog nooit eerder gehoord. Maar ik wist: dit is mijn muziek!"

Of een ander verhaal, van iemand anders. Een jongen van een jaar of 18 loopt in de stad op straat met wat vrienden. Een politieauto komt voorbij met gillende sirenes. De jongens gaan er achteraan. In een vijver in het plantsoen ligt een auto. Twee mannen zijn er uit gesprongen. Ze worden achtervolgd door de agenten. De deuren van de auto staan open. Uit de auto klinkt muziek. Die jongen van 18, die weet meteen: "Die muziek moet ik hebben!" Hij springt in het water en haalt de cassette uit de speler van de auto. Het is een tapeje van UB40. Sindsdien is hij fan. Hij gaat naar concerten en koopt alle albums. Het is 'zijn' muziek.

Ik vind dat altijd weer een klein wonder. De kracht die muziek kan hebben. Die voor iedereen anders is. Andere muziek. Een andere kracht. Maar je moet goed zoeken om iemand te vinden met wie je dat soort gesprekken niet kan voeren.

Laten we eerst een misverstand uit de wereld ruimen. Muziek is niet alleen maar goed, mooi en leuk. Mensen kunnen muziek soms haten. Ze kunnen met muziek uitsluiten. Speelt je kind accordeon? Misschien een reden om op school gepest te worden. Klap je na het eerste deel van een klassiek vioolconcert? Dan hoor je niet bij 'ons soort mensen'.

Mensen kunnen met muziek zelfs martelen. Er zijn talloze voorbeelden van het gebruik van muziek om krijgsgevangenen te 'breken'. Bijvoorbeeld het dagen achter elkaar laten horen van heavy metal of de Sesamstraat Tune in Guantanamo Bay. Amnesty International doet daar stevige uitspraken over.

Muziek is niet goed of slecht. Muziek is een duizend-dingen-doekje. En zoals u weet: met een duizend-dingen-doekje kun je iets schoonmaken. Maar je kunt er ook iemand mee wurgen. Muziek is, uiteindelijk, niets anders dan wat mensen met muziek doen. Muziek is menselijk gedrag. En u weet: menselijk gedrag is niet alleen maar goed, mooi en leuk. Mensen zijn mensen. En u weet wat dat nu eenmaal betekent.

Muziek is menselijk gedrag. Gedrag dat iedereen vertoont, op zijn of haar eigen manier. In die zin is iedereen muzikaal, op zijn eigen manier. Maar als je door de oogbollen naar al dat muzikale gedrag kijkt, kun je zeggen dat al die muziek, al dat muzikale gedrag, drie dingen doet voor mensen.

Om te beginnen: het stelt mensen in staat om te voelen, te bedenken, te laten zien wie ze zelf zijn. "Dit ben ik, muzikaal gezien." Ik noem dat: de bevestigende functie van muziek. Je laat zien wie je bent. Je meet je een muzikale identiteit aan. Een mix van muziek die je nu eenmaal mooi blijkt te vinden. Die je om onverklaarbare redenen raakt. UB40, bijvoorbeeld. Van waar je een band mee hebt opgebouwd gedurende je leven. Muziek uit je jeugd die onlosmakelijk aan jou blijkt te zijn verbonden. Bij mij de Beatles, bijvoorbeeld. Muziek waar je wel een band mee zou willen opbouwen. Bijvoorbeeld omdat je de mensen die naar die muziek luisteren interessant vindt. Omdat het je een aansprekend netwerk biedt. Dat allemaal geeft je een muzikale identiteit. Een identiteit die natuurlijk voortdurend beweegt. Die altijd in ontwikkeling is. En die je ook, in zijn ontwikkeling, een blik biedt op hoe je veranderd, hoe je gegroeid bent in je leven.

Maar muziek stelt mensen ook in staat zich te verbinden. Te verbinden aan 'de wereld'. En met 'de wereld' bedoel ik heel veel. Ik bedoel daar andere mensen mee. Samen muziek maken, in je band of je shantykoor. Samen muziek luisteren, in de auto of in een concertzaal. Muziek van anderen beluisteren, op je koptelefoon in de trein, in innige verbinding met die geliefde zanger of zangeres. Samen over muziek praten, met je kinderen of je ouders.

Maar ook: je verbinden met bepaalde plekken. Met de plek waar je woont. Door bijvoorbeeld Friestalige muziek te beluisteren – Gurbe Douwstra? Met de plek waar je op vakantie gaat. De flamenco die je verbindt met de Costa del Sol. Met de plek waar je ouders geboren zijn. De Turkse Arabesk-zanger. Surinaamse kaseko van Lieve Hugo.

Je verbinden met bepaalde tijden. Met vroeger: met de kinderliedjes die je met opa en oma zong. Met later: door dat stuk te oefenen wat je, straks, gaat spelen op de voorspeelavond van de muziekschool. Of met het nu: door helemaal te versmelten met dat ene muziekstuk waardoor de tijd lijkt stil te staan.

Je verbinden met je diepste zelf – klankschalen? Je verbinden met God – de psalm, het orgel? Je verbinden met het Schone – met je ogen dicht luisteren naar Mahler's 'Kindertotenlieder'. Je verbinden met het materiële – door die gesigeneerde *limited edition* van die CD van je favoriete band te kopen na een concert.

Je bevestigt met muziek wie je bent. Je verbindt je met de wereld. En al dat bevestigen en verbinden biedt je de mogelijkheid om je leven 'in te regelen'. Je gebruikt muziek om jezelf te beïnvloeden. Om vrolijk te worden – je luistert naar Pharrell William's 'Happy'. Om in slaap te vallen – je luistert naar Simeon ten Holt's 'Canto Ostinato'. Om je verdriet of je agressie te uiten – je luistert naar Bach's 'Aus der Tiefen', of naar System of a Down's 'Prison Song'. En je gebruikt muziek om anderen te beïnvloeden. Om ze in slaap te laten vallen door een slaapliedje te zingen. Om ze boos te maken, als je puber bent en je wilt je ouders dwarszitten. Eminem – Volume op tien.

Bevestigen, verbinden en reguleren. Dat is wat muziek voor mensen doet. En opvallend: ze doen dat ook altijd als het spannend wordt. Antropologen leren ons: het mensenleven wordt spannend als we te maken krijgen met grenzen. De grens tussen leven en niet-leven – dus bij geboorte en dood. De grens tussen jeugd en volwassenheid. De grens tussen het ene en het andere jaar. De grens tussen het aardse en het bovenaardse. De grens tussen 'wij' en 'zij'.

En zodra die grenzen in zicht komen lijken we muziek nodig te hebben. Bij de grens tussen het aardse en het bovenaardse. Kunnen we ons een kerk zonder muziek voorstellen? Bij de grens tussen het ene en het andere jaar. Kunnen we ons een kinderverjaardag zonder 'Lang zal ze leven' voorstellen? Bij de grens tussen leven en dood. Kunnen we ons een begrafenis voorstellen zonder De Monuta Top-3: Andre Rieu, Frans Bauer of Jannes? Of zonder het Ave Maria? Bij de grens tussen jeugd en volwassenheid. Kunnen we ons een huwelijk voorstellen zonder eerste dans? Bij de grens tussen 'wij' en 'zij'. Kunnen we ons een sportwedstrijd voorstellen zonder supportersgezang?

Ik vat even samen. Iedereen is op zijn eigen manier muzikaal. Met muziek laat je zien wie je bent en wat je plek in de wereld is. Muziek helpt je om je leven te regelen. Vooral op die momenten dat het spannend wordt. Alle reden dus om daar ook in het onderwijs aandacht aan te besteden. Want ons onderwijs, onze scholen, is bedoeld om kinderen ontwikkelingskansen te bieden. Ontwikkelingskansen waar kinderen later wat aan hebben. Ontwikkelingskansen die ze helpt te worden wie ze willen zijn. Die ze helpt zich een plek in de wereld te geven. Die ze helpt hun leven te regelen. Ook in de muziek. Juist omdat muziek voor iedereen aan rol speelt. En omdat die rol zo belangrijk is als het spannend wordt.

Wat dat betekent voor hoe je dan muziekles op de basisschool geeft is een apart verhaal. Daar ga ik vandaag niets over zeggen. Ik wil wel iets zeggen over het belang van jullie IMV. Ik kom eerst even

terug op dat idee van ontwikkelingskansen. Kinderen, en volwassenen ook trouwens, leren niet alleen op school. Ze leren altijd en overal. Kinderen zijn daardoor allang muzikaal als ze op school komen, als 4- of 5-jarige. En ze leren vaak meer over muziek buiten school dan op school. Wat is dan het belang van muziek op school? Voor mij ligt dat belang in drie dingen, opnieuw. Al het goede komt in drieën.

Bevestigen, verbinden, reguleren. En op school: erkennen, ontmoeten, en ontwikkelen. Eerst erkennen. Ik hoop dat op school de kinderen gezien worden als de muzikale persoon die ze allang zijn. Dat er gebruik wordt gemaakt van wat ze meenemen. De liedjes die ze al kennen. De natuurlijke neiging van veel kinderen om op muziek te bewegen. De natuurlijke nieuwsgierigheid naar geluid, naar apparaten zoals muziekinstrumenten. En dat de school zo de muzikaliteit van de leerlingen erkent.

Ik hoop ook dat de school er voor zorgt dat al die verschillende leerlingen elkaar, ook muzikaal, ontmoeten. Dat ze leren wat andere kinderen doen met muziek. Dat ze leren dat andere kinderen anders zijn, muzikaal gezien. En dat dat niet stom is, of beter. Maar gewoon: anders. Ik geloof dat onze samenleving, waarin we elkaar het leven soms zo zuur maken, dat hard nodig heeft. En dat elkaar muzikaal ontmoeten een prachtige en krachtige manier van ontmoeten kan zijn. Juist omdat iedereen op zijn eigen manier muzikaal is. En omdat die muzikaliteit zo naar boven komt als het leven spannend wordt.

We hebben het hier, in vaktaal, over socialisatie. Over burgerschap. Over onderdeel worden van onze pluriforme samenleving. Muziek kan daar zo'n krachtige rol in spelen. En we hebben het, ook in vaktaal, over subjectivering. Over 'persoonsvorming'. Over, zoals Gert Biesta dat zegt, 'volwassen in de wereld zijn'. Over een eigen plek in de wereld vinden Zonder dat je jezelf als het centrum van die wereld ziet. Voor die twee hoofdtaken van onderwijs – socialisatie en persoonsvorming – kan muziek in het onderwijs een cruciale rol vervullen.

En ten slotte: naast erkennen en ontmoeten ook ontwikkelen. De school zorgt voor ontwikkelingskansen. Dat kinderen van elkaar kunnen leren. En dat ze van anderen kunnen leren. Dat ze nieuwe dingen ontdekken. Dat hun wat in de weg gelegd wordt, waardoor ze leren. Groeien. En daar komt die IMV dan in zicht.

We weten dat twintig procent van de Nederlandse bevolking muzikaal actief is. En dat de helft daarvan, dus 10 procent, een instrument bespeelt. En 90 procent dus niet. Dat geeft in principe niet. Iedereen is op zijn eigen manier muzikaal, immers. En de bevestigende, verbindende en regulerende kracht van muziek is niet gebakken aan het bespelen van een instrument.

Maar omdat 90 procent van de bevolking geen instrument speelt, is de kans groot dat heel veel kinderen het leren spelen van een instrument niet als mogelijkheid zien. En daar springt de school in. De school biedt kinderen de kans om zich te oriënteren op de muzikale wereld in de breedte. Zodat het kind uiteindelijk een muzikale plek vindt in de wereld die voor hem of haar relevant is. Met of zonder instrument. Maar wel nadat met instrument een optie is geweest. Dat een instrument spelen goed kan zijn voor het brein, en voor de empathie en de sociale contacten, is dan in mijn optiek een buitengewoon waardevolle bijvangst.

Geweldig dus dat kinderen hier die kansen wél krijgen. Want op heel veel plekken gebeurt dat niet, of niet meer. Geweldig dat jullie dat eendrachtig voor elkaar boksen. En wat kan ik jullie dan

meegeven, behalve lof en hulde? Daar heb ik over nagedacht. Op basis van wat ik net gezegd heb wil ik vier opmerkingen maken.

De eerste opmerking is een boodschap aan de groepsleerkracht. Besteed de muziekles niet uit. Denk niet: we hebben IMV, dus dan hoef ik zelf minder met muziek. Ik heb net uitgebreid gezegd: Iedereen is op zijn eigen manier muzikaal. En iedereen heeft het recht om zijn eigen muzikaliteit in het leven uit te vinden.

Dat geldt dus ook voor de groepsleerkracht. Jullie zijn allemaal muzikaal. Op je eigen manier. Net zoals je leerlingen dat al zijn. Jullie zijn dus allemaal een potentieel rolmodel voor sommige van jullie leerlingen. Zoals een vakleerkracht of een musicus dat ook is, voor andere leerlingen. Dus: laat dat zien. Maak er gebruik van. Wees muzikaal in je klas. Op je eigen manier. Net zoals je dat buiten school bent. Want dat mag gewoon.

De tweede opmerking heeft te maken met dat duizend-dingen-doekje. Muziek is een duizend-dingen-doekje. Maak ook daar gebruik van. Op duizend verschillende manieren. Het liedje op weg naar de gymles. De tafels onthouden met een spreektekst. Een muziekstuk bij de geschiedenisles. Een gesprek over TikTok in de pauze. Realiseert u zich wel dat dat allemaal muzieklesjes zijn? Welke enorme potentie daar zit? Hoeveel dat kan toevoegen aan dat half uurtje of dat uurtje muziek per week dat kinderen volgens het rooster aangeboden krijgen? Leer die mogelijkheden zien. En benut ze! Muziek is niet pas muziek als er een instrument in beeld komt, als er gezongen wordt, als we met notenschrift in de weer zijn. Muziek is zoveel meer. Maak daar gebruik van. En vertrouw op jezelf.

De derde opmerking gaat over 'talent'. Talent is in de muziekwereld een veelgebruikt woord. In die wereld bedoelen we meestal: iemand die er heel erg goed in is. Die heeft dan blijkbaar talent. Of iemand die er heel erg goed in zou kunnen worden. In het openbare, professionele muziekleven wordt naar mijn smaak teveel over talent gepraat. Het lijkt soms wel of het muziekleven een wedstrijd is. Een permanente 'The Voice' waarin we elkaar eindeloos de maat nemen. Of, voor kinderen, een permanente 'Lang Leve de Muziek'-show, waarin er een winnaar is, die de verliezers achterlaat.

Het zou fijn zijn als we muziek op school zouden kunnen aanbieden zonder dat we daar meteen heel goed in moeten worden. Ik werk veel met mensen uit de Talentenkracht-benadering, uit wetenschap- en technologie-onderwijs. Bij hen is talent gewoon: de mogelijkheid om je te ontwikkelen. De mogelijkheid om te leren. Voor hen zit talent niet in het kind. Talent zit voor hen in het contact tussen leerling, leerkracht en leerstof. Talent, zeggen ze, is een eigenschap van een systeem. Een systeem waarin leerkracht, leerling en leerstof elkaar positief bekrachtigen. En, zegt de Talentenkrachtbenadering: ieder kind is talentvol, mits het wordt benaderd als talentvol.

Wat zou het mooi zijn als we zo muziek op school kunnen aanbieden. In het grenzeloze vertrouwen dat leerlingen zich willen ontwikkelen, en dat ook zullen doen. Dat wij ze de kansen tot ontwikkeling kunnen aanreiken. Nee: moeten aanreiken. En dat uiteindelijk iedere leerling daarin zijn of haar eigen keuzes gaat maken. Keuzes waar wij niet over hoeven te oordelen.

Ik heb begrepen dat sommigen van jullie je bekwamen, of gaan bekwamen, in Talentgedreven werken. Jullie zijn, of worden, "Talentfluisteraar". Dat is prachtig. Zeker als jullie ook die talenten – de momentgenieters, de buikdenkers, de creatieve makers, de bewuste bewegers – zien als iets wat niet 'in' het kind zit. Maar als een ontwikkelmogelijkheid die je samen scheidt.

En de laatste opmerking: doe het samen. Geloof niet in of-of verhalen. Denk in combinaties. De vraag is niet: moet elke school niet een vakleerkracht muziek? Of: moet elk kind niet een instrument bespelen? De vraag is: hoe scheppen we voor elk kind de ontwikkelingskansen die dat kind verder helpen? Omdat al die kinderen zo verschillend zijn, kan niemand dat alleen. Wat de ene juf kan, kan de andere niet. En die andere meester kan weer wat anders. Dan komt de vakspecialist of de vakleerkracht in beeld. De viooldocent of de keyboarddocent. De Muziekbende, Eijer Producties, Ars Musica, De Vlecke. En de cultuurcoördinator die dit allemaal met elkaar verbindt. Een wereld aan mogelijkheden. Ook hier. Doe het samen.

En dan doe ik daar, gratis en voor niets, een kleine persoonlijke oproep bij aan de politici, de bestuurders, de ambtenaren hier aanwezig. Maar eigenlijk aan iedereen. Want de samenleving, dat zijn wij, samen. En de overheid, dat is onze overheid.

We komen uit een tijd waarin 'de terugtrekkende overheid' centraal stond. Maar misschien is dat terugtrekken soms wat érg letterlijk genomen. Ik zie op veel plaatsen in Nederland dat, als het om muziek gaat, de overheid wel érg ver is teruggetreden. Zo ver, dat inmiddels het muzikale landschapsbeheer her en der dan maar aan het recht van de sterkste wordt overgelaten. Met als gevolg dat wat kwetsbaar is verdwijnt. En muziek is vaak kwetsbaar.

Wij doen daar op dit moment wat onderzoek naar. Wat wij zien is niet zozeer dat er een 'kaalslag' plaatsvindt. Wij hebben niet zo'n zin om mee te doen aan die retoriek. Wat we wel zien is dat het muzikale landschap enorm verandert. En dat met name in de landelijke gebieden het muzikale landschap, en het muziekwedukatieve landschap, soms dun wordt. En eenzijdig. Het maakt hoe langer hoe meer uit waar je woont in dit land. Dat is problematisch als het gaat om kansengelijkheid. En wat we ook zien is dat geld een probleem wordt.

Met een terugtrekkende overheid gaat de markt zijn werk doen. De klant betaalt. Behalve als die niet kan betalen. Muziek wordt soms weer een luxe, zeker ook als het gaat om wat er op IMV zou kunnen volgen: het naschools aanbod van muziekonderwijs. Ondanks de inspanning van bijvoorbeeld Jeugdfondsen Sport en Cultuur. Ook dat is problematisch als het gaat om kansengelijkheid. En dan de keerzijde. In het geweld van de markt komt de *fair pay* van muziekdocenten onder druk te staan. Hoogopgeleide mensen die de kracht van muziek voor twee tientjes per uur in de verkoop moeten doen. Is dat echt wat we willen, met zijn allen?

Ik roep in gedachten wat onlangs trompettist Eric Vloeimans – hier aanwezig – nog zei in een Zembla-uitzending. Als we overheidsgeld gebruiken om een weg te onderhouden of een spoorweg aan te leggen, heet het een investering. Als we overheidsgeld gebruiken om de muzikale infrastructuur te onderhouden heet het subsidie. Laten we daar nog eens over nadenken.

Jullie doen dat hier, natuurlijk. Jullie onderhouden de muzikale infrastructuur. Jullie investeren in IMV. Al 40 jaar. En, dat voel ik aan mijn water, hierna nog minstens 40 jaar. Ik hoop dat we ons realiseren dat dat super belangrijk is en blijft.

En ook dat muziekwedukatie een systeem is. Een ecosysteem. En een ecosysteem verdient het onderhouden te worden. Een beetje snoeien hier. Een beetje voeding daar. Niet alles hoeft gepamperd. Er mag ook wel eens iets minder. Of anders. Maar dat muzikale ecosysteem vraagt wel brede aandacht en zorg. Van ons allemaal. Van de scholen, de juffen, de meesters. Van de muzikanten. Van de vaders en de moeders. En van de bestuurders.

IMV is het begin, maar niet het einde. Moedig elkaar daarin aan. Versterk elkaar. Doe het samen. Zodat ieder kind de muzikale ontwikkelingskansen krijgt die het verdient. Niet om een topmusicus te worden. Maar om die speciale kracht van de muziek te leren kennen. Hoe je jezelf bevestigt, hoe je je aan de wereld verbindt, hoe je je leven reguleert. Hoe je op school gezien en erkend wordt, hoe je er anderen ontmoet, en hoe je jezelf ontwikkelt.

En dat allemaal door dat speciale duizend-dingen-doekje: muziek.

Op naar de volgende veertig jaar.

Evert Bisschop Boele is lector Kunsteducatie aan de Hanzehogeschool Groningen en bijzonder hoogleraar Cultuurparticipatie aan de Erasmus Universiteit Rotterdam. Hij doet onder meer onderzoek naar muziekonderwijs in school en buiten school, naar de rol van muziek in de vrije tijd en het alledaagse leven, en is momenteel een diepgaand onderzoek naar een shantykoor aan het afronden.

